

Stödmaterial Språkutveckling

Framgångsrika arbetssätt, förhållningsätt och teorier kring barns språkutveckling i förskolan med fokus på flerspråkighet och andraspråksutveckling.

Innehåll

Inledning	4
Språkutvecklande arbete	5
Språk/Modersmål /Flerspråkighet	5
Strategier för språkutvecklande arbete	7
Interkulturellt förhållningssätt	7
Input/ Output	8
Miljö	8
Scaffolding	9
Meningsfulla sammanhang	10
Litteracitet	11
Texttyper/genrer	11
Digitalisering	12
Samverkan med hemmet	12
Förslag på litteratur och hemsidor	13

Inledning

Det talade och skrivna språket är en viktig förutsättning för barns utveckling och lärande på många områden. De kommunala förskolorna i Stockholm har prioriterat detta arbete under lång tid, med särskilt fokus på flerspråkighet och barn som har ett annat modersmål än svenska.

Som ett stöd i det arbetet har utbildningsförvaltningen i samarbete med stadsdelsförvaltningarna sammanställt och uppdaterat de olika språkmaterial som tidigare funnits utifrån aktuell forskning och erfarenhet.

Materialet är framtaget som ett stöd i det språkutvecklande arbetet, ett stöd i undervisningen till att förstå och genomföra läroplansmålen och behöver omsättas till konkret praktik utifrån varje förskolas förutsättningar.

Utbildningsförvaltningen
FoU/Förskoleavdelningen

Språkutvecklande arbete

I förskolans uppdrag ingår att arbeta språkutvecklande med alla barn. All forskning ger belägg för att språkutveckling är som mest intensiv i förskoleåldern. För detta krävs lyhörda, medvetna pedagoger och en stimulerande miljö som väcker nyfikenhet på språket i både tal och skrift. I det här materialet kommer vi ta upp de faktorer som forskningen visat ha extra stor betydelse för en gynnsam språkutveckling under förskoletiden.

Språk/Modersmål /Flerspråkighet

Att kunna flera språk är en tillgång i det samhälle vi lever i idag, både för individen och för samhället. Det innebär samtidigt nya språkdidaktiska utmaningar i förskola och skola. På flera områden i förskolans läroplan uppmärksammas språkets betydelse för barns utveckling.

Det tar omkring sju år att erhålla kompetens i språkets bas, vilket innebär att basen huvudsakligen utvecklas under barns förskoletid och första skolår.

Basen består av ljudsystem, syntax – grundläggande grammatik, basordförråd på 8–10 000 ord aktivt/passivt. I basen ingår även att kunna berätta, beskriva, redogöra för ett händelseförlopp eller planer, förklara, argumentera och dra slutledningar.

Med baskompetens har barn ett receptivt ordförråd¹ på 8 000 till 10 000 ord. Utvecklingen av den kommunikativa språkförmågan kan beskrivas som att barn behöver erhålla ett grundläggande ordförråd och grammatik liksom en förmåga att sätta ihop språket i större enheter och helheter. Utbyggnaden utgörs av ordförråd, specialordförråd och språkliga drag knutna till läsning och skrivning, liksom utveckling av sammanhängande text, muntlig eller skriftlig. (Viberg 1993) Språkets utbyggnad bygger vidare på språkets bas.

När barn är i början av sin språkutveckling behöver de konkreta upplevelser av begrepp och situationsbundna aktiviteter. Barn utvecklar sitt språk genom lek, utforskande och samspel med andra barn och vuxna. För barn som har svenska som ett andraspråk kan den kognitiva nivån vara högre än den språkliga nivån som är på barnets andraspråk. Språkforskning visar att språket är ett verktyg för tanken och ju fler språk en människa behärskar desto fler verktyg har tanken tillgång till. Ändå lever uppfattningar kvar om att flerspråkighet skulle kunna vara ett hinder för barns intellektuella utveckling, medan forskning kan påvisa en ömsesidig positiv påverkan mellan förstaspråkutveckling och andraspråkutveckling liksom mellan flerspråkig och kognitiv utveckling.

Begreppet transspråkande (translanguaging) har kommit att bli en vedertagen benämning på undervisning som stödjer flerspråkiga barns språk och identitet.

Transspråkande är ett arbets- och förhållningssätt där undervisningen planeras så att alla barn ges möjlighet att använda sina språkliga resurser i utbildningen.

¹ Passiv ordförståelse

De flesta människor i världen är två- eller flerspråkiga vilket kan innebära att det i vissa fall kan vara svårt att avgöra vad som är modersmålet. Modersmålet har samtidigt en central roll för barns fortsatta språkkunskaper och är det språk som man lär sig under sina första år. Att stötta modersmålets utveckling är viktigt för barns identitets-, kunskaps- och språkutveckling. I förskolans läroplan står att barn med annat modersmål än svenska ska ges möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål. För döva barn, barn med hörselnedsättning och barn som av andra skäl har behov av teckenspråk ska språkutvecklingen främjas i det svenska teckenspråket.

Att ha kunskap om hur barn lär sig på ett andraspråk är avgörande för att utveckla verksamheten i linje med förskolans läroplan. För att få en bra grund vid planering, dokumentation och utvärdering behöver du ha kunskap om de barn du har i gruppen och deras kompetenser. För att göra detta möjligt behöver pedagoger inta ett kritiskt förhållningssätt till den egna praktiken genom att hålla fokus på verksamhetens uppdrag.

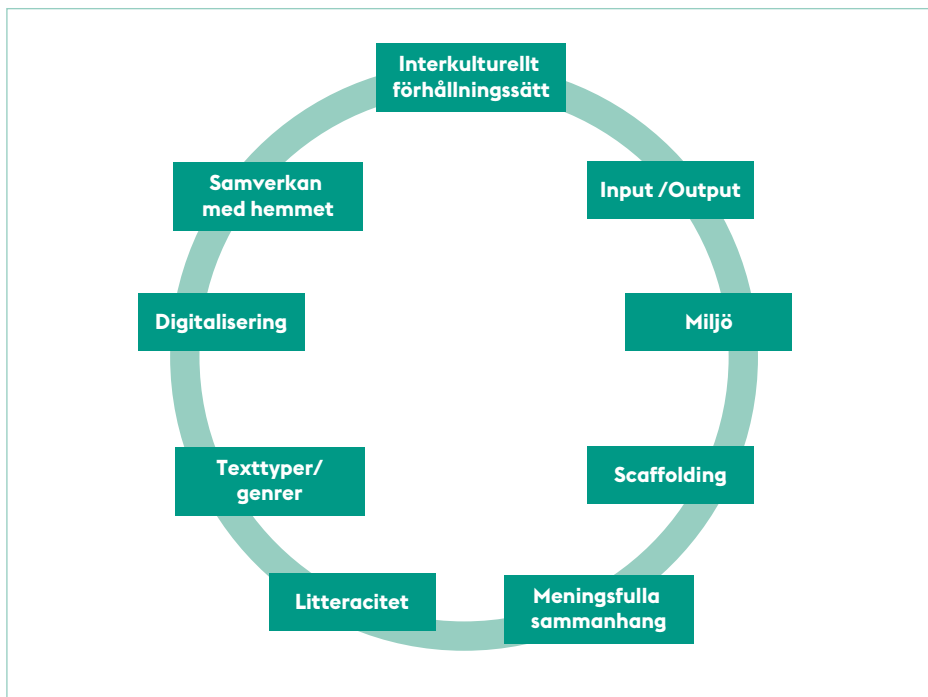
”I dagens samhälle är det inte givet att modersmålet blir det språk som barnet använder i de flesta sammanhang. En del av barnen använder sina språk i många sammanhang i vardagen. Då finns det varken en motsättning mellan språken eller ett behov av att definiera språken som modersmål/förstaspråk och andraspråk.” (Kultti, 2014)

Det finns särskilda rättigheter för de fem minoritetsspråken; finska, jiddisch, meänkieli, romska och samiska. Stockholm ingår i förvaltningsområdet för finska, samiska och meänkieli vilket innebär rätt till förskola helt eller väsentlig del på dessa språk om föräldrarna önskar det, oavsett om det är ett levande språk i hemmet eller inte.

Diskussionsfrågor

- Hur tar ni som pedagoger reda på vilka/vilket språk som barnen har med sig till förskolan?
 - Hur ges barn på din förskola möjlighet att använda och utveckla sina språk?
 - Hur arbetar ni för nationella minoriteters rättigheter?
-

Strategier för språkutvecklande arbete

Interkulturellt förhållningsätt

Vi har idag en kulturell och språklig mångfald i vårt samhälle. En människas uppfattning om kultur uppstår genom socialisering, bland annat genom uppfostran och familjemönster. Kulturer påverkar hela livet av faktorer i miljön som exempelvis genom olika möten med andra människor.

Begreppet interkulturell står för en process. Det vill säga, en samverkan mellan olika kulturer för att skapa möjligheter till förståelse, ömsesidig respekt och påverkan. Ett interkulturellt arbetssätt innebär att alla språk och kulturella perspektiv är viktiga. Att konfronteras med ett annat sätt att se och uppfatta olika kulturella skillnader och uttryck än sitt eget är centralt i det interkulturella lärandet. Det ska inte blandas ihop med begreppet mångkulturell som står för en situation eller ett tillstånd där olika kulturer lever sida vid sida utan att mötas och påverkar varandra. För att kunna möta människor behöver man klargöra för sig själv vilka värderingar man har utifrån uppdraget.

Kommunikation är en källa till gemenskap och identitet, men det går också lätt att utsluta andra människor från den gemenskapen. Språkliga faktorer och kommunikativa processer påverkar interkulturellt samspel. Studier visar att kommunikationen varierar mer mellan individer och grupper inom en kultur än mellan olika kulturer.

Omgivningens attityder och värderingar gentemot olika språk och kulturer påverkar vilken syn barn får till inläring av sitt första och andraspråk. Majoritetsgruppen har vanligtvis större maktbefogenhet, högre status och förmåner vilket gör att majoritetsgruppen utgör norm och förknippas med positiva värderingar. För barns språkutveckling är därför omgivningens attityd till språket avgörande. I förskolan är samarbetet med vårdnadshavare en av de faktorer som har stor betydelse för språkutvecklingen. När det gäller att alla ska få ett likvärdigt bemötande, och då svenskan är den rådande normen, är språk och samtalande en didaktisk utmaning. I ett inkluderande arbetssätt krävs normmedvetenhet på många plan för att alla barn ska få ett bemötande som gynnar deras språkutveckling.

Det finns olika sätt att socialiseras in i ett språk. Barncentrerad socialisation, där barn tidigt, redan som nyfödd, involveras i dialog och räknas som en samtalspartner och situationscentrerad socialisation, där barn är med som deltagare i olika sammanhang och lyssnar in språk som förs runtomkring, men inte som direkt samtalspartner. De olika sätten att socialiseras in i språket gör ingen skillnad i att tillägna sig ett språk.

(Lahdenperä 2004, Stier 2013, Lorentz & Bergenstedt 2006)

Diskussionsfrågor

- Hur utgår ni i ert arbetslag från barnens kunskap och erfarenheter?
- Ge exempel på hur ett projektarbete skulle kunna få en interkulturell ingång.
- Barnkonventionen, artikel 13, lyfter rätten till språk och yttrandefrihet "Varje barn har rätt till yttrandefrihet, att tänka, tycka och uttrycka sina åsikter". Hur kan det införlivas i ert arbete?

Input/ Output

Barn kommunicerar när de vill förmedla något och när det är någon som lyssnar. Ett av förskolans uppdrag är att skapa olika aktiviteter som inspirerar till samtal. Yngre barn kommunicerar med hela kroppen och som vuxen gäller det att förstå vad det är barnet vill uttrycka.

Barn behöver höra språk, input, för att bygga upp ett rikt språk och det är därför viktigt att sätta ord på vad vi gör och hur vi gör det tillsammans i ett sammanhang. I början av språkutvecklingen bör språket ha direkt anknytning till det barnet upplever för att vara begripligt, det vill säga situationsbundet och innehålla vardagliga begrepp för att sedan utvecklas till ett mer situationsoberoende och abstrakt språk.

Barnet behöver också få rikliga tillfällen att använda sina språk, output, till exempel i samtal, lek, vardagliga situationer, återberättande av olika upplevelser eller ny kunskap som de tagit del av.

Miljö

Material och miljö, både inne och ute i förskolan, är en viktig pedagogisk förutsättning och strategi som är av betydelse för barns lek, lärande och språkutveckling. Fysiska artefakter utgör en resurs i barnens lek och samspel. Miljö och material ska stimulera barns lärande, fantasi och kreativitet och locka till utforskande. Det behöver finnas platser för möten som ger barn rika möjligheter till att utforska och uttrycka sig på olika sätt. Miljön är föränderlig över tid och pedagogens uppdrag är att utifrån barns perspektiv ordna så att miljön stöttar och utmanar barns lärande.

Diskussionsfråga:

- Hur skapar ni en miljö där barn kan interagera och utmanas för att öka sitt ordförråd?
 - Är jag en språklig förebild? Får varje barn möjlighet att tänka på alla sina språk? Stöttar jag och utmanar jag barnets språkliga utflöde?
-

Scaffolding

I läroplanens uppdrag ligger att stimulera barn på ett sätt som dels bygger på barns tidigare kunskaper och erfarenheter, och samtidigt i undervisningen planera för att utmana barnen vidare. All utveckling och alla förmågor har sina rötter i socialt samspel och det är i detta samspel som barn utvecklar sitt språk.

Begreppet scaffolding (stöttning) är ett tillfälligt stöd som barnet behöver för att komma vidare i sin utveckling. Det är i situationer med höga krav och mycket stöttning som barnet lär sig bäst. Det kan vara det stöd pedagoger ger i samtalet genom att lyssna, vänta in, förtydliga det barn vill säga eller genom att ställa öppna frågor. Scaffolding kan också vara att systematiskt stötta barns språk genom att synliggöra olika texttyper/genrer eller kategorisera begrepp för att ge tillgång till ett nyanserat språk.

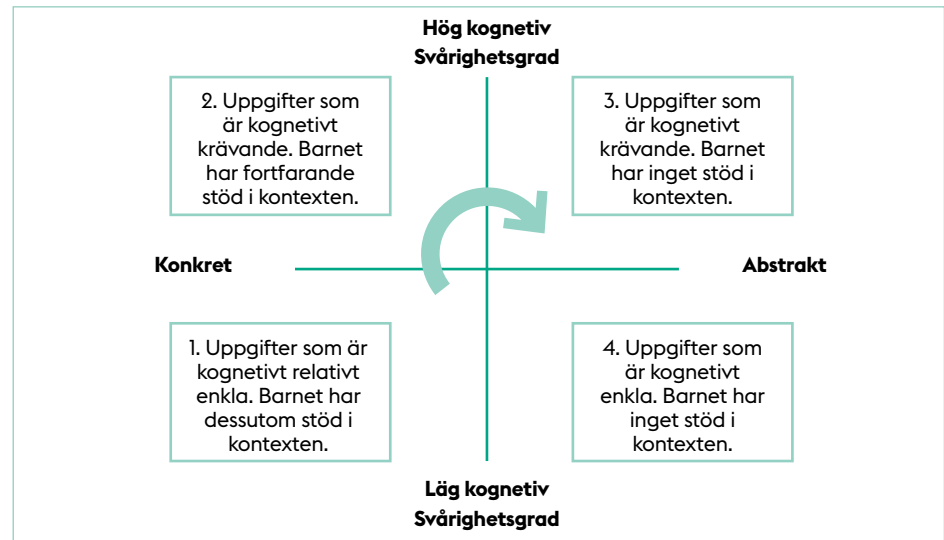
För att flerspråkighet ska bli en tillgång i utbildningen behövs en samsyn. Begreppet translanguaging/transspråkande har blivit en vedertagen benämning på undervisning där du medvetet använder flerspråkiga barns resurser för att stödja deras identitets-, språk- och kunskapsutveckling. Det innebär att transspråkande är ett förhållningssätt och en strategi i undervisningen.

För att stötta barns lärande i undervisningen har dessa faktorer visat sig gynnsamma:

- Att barn uppmärksammas på och blir medvetna om lärandesituationer och lärandeprocessen.
- Att barn blir medvetna om hur man kan söka kunskap på olika sätt, till exempel genom böcker eller internet.
- Att barn vänjer sig vid att reflektera över den information de tar del av.

Meningsfulla sammanhang

Flerspråkiga barn lär sig snabbt att använda sina språk i vardagssituationer, i ett kontext- och situationsbundet sammanhang med låg svårighetsgrad. För att komma vidare till nästa utvecklingssteg kan den pedagogiska utmaningen ha en högre svårighetsgrad men bör fortfarande vara kontext- och situationsbunden. I nästkommande utvecklingssteg kan utmaningen innebära såväl hög svårighetsgrad som situationsbundet språk och tänkande.

1. Språk som beskriver här och nu, enkelt vardagsspråk.
2. Språk som beskriver abstrakta tankar, med konkret material som stöd.
3. Språk som beskriver abstrakta tankar utan stöd.
4. Enkelt språk som kräver lite ansträngning och inget stöd.

Illustrationen visar hur barn utmanas i olika lärandesituationer och därmed vilka utmaningar pedagogen ställs inför.

1. "Den här katten" Pratar om en katt som barnet ser – här och nu.
2. "Katter" exempel; jämförelser – Hur kan olika katter se ut? Fortfarande konkret stöd.
3. "Kattdjur" Ett projekt om kattdjur – "Vad vet ni och vad vill ni veta om katter"?
4. "Fylleriövning" Måla en katt kopierad ur en målarbok.

Att ta vara på barns erfarenheter och intressen och att pendla från vardagsspråk till ett mer avancerat språk är en del i arbetsprocessen. För att få ett lyckat projekt där barn är engagerade krävs intresse, en förförståelse och ett meningsfullt sammanhang. Det går inte att starta projektet i ruta 3, utan först behöver förförståelsen byggas upp, ruta 1 och 2. Ruta 4 har låg kognitiv utmaning och ger inte stimulans som är språkligt utvecklande.

Den pedagogiska utmaningen i undervisningen blir att stegvis nå en högre svårighetsgrad, att planera för att nästa steg fortfarande bör vara kontext- och situationsbunden. Därefter öka svårighetsgraden så att nästkommande steg kan innehålla såväl hög svårighetsgrad som situationsbundet språk och tänkande. Om barnet enbart erbjuds trygghet men låg inlärning kommer barnets språkliga utveckling att gå långsammare än vad barnet skulle kunna klara av.

Litteracitet

Begreppet litteracitet har sitt ursprung i engelskans literacy. Under åren har begreppet vidgats och literacy handlar inte enbart om läsande och skrivande. Litteracitet är en samlad beteckning på aktiviteter som i ett socialt sammanhang omfattar användning av tal, bilder, symboler och tecken i direkt eller indirekt koppling till text. Litteracitet baseras på ett system av symboler där de som delar samma symboler kan kommunicera med varandra.

Utvecklingen går snabbt och idag används sociala medier och appar mycket som ett verktyg i kommunikation och ingår i begreppet literacy. Vikten av att få höra sagor och berättelser under förskoleåren är stor. Barn behöver få möta 1000 timmar av aktivt läsande/berättande på sina språk under sin förskoletid. Detta för att få det basordförråd som barn behöver som grund för att sedan kunna bygga vidare på, utbyggnad, under skolåren. Barnen ska erbjudas en stimulerande miljö där de får förutsättningar att utveckla sitt språk genom att lyssna till högläsning och samtala om litteratur och andra texter. (Lpfö s.8 Kommunikation och skapande).

Texttyper/genrer

Barn behöver möta olika förebilder och olika språkliga sammanhang för att utveckla ett rikt språk. Pedagogers medvetenhet om och användandet av förskolans texttyper/genrer bidrar till att det språkliga arbetet utvecklas.

I genrepdagogen synliggörs att det finns olika typer av språkliga mönster och uttrycksformer och att de används i olika situationer för olika syften. Att arbeta utifrån förskolans olika texttyper/genrer innebär att barnen ska få höra och använda språket på ett varierat sätt. Varje texttyp/genre har sitt eget syfte med olika språkliga drag. Därför behöver barnen få verka i dem alla:

- Återgivande – att återge något som hänt.
- Berättande/Narrativ – en saga eller påhittad historia.
- Beskrivande – att beskriva något, förmedla fakta.
- Förklarande – förklara ett händelseförlopp.
- Instruerande – förklara hur något görs.
- Diskuterande/argumenterande – argumentera för en åsikt.

De vanligast texttyperna i förskolan

	Berättarfamiljen		Faktafamiljen			Evaluerande familjen
Typ av text	Återgivande: exempel egen upplevelse.	Berättande/ Narrativ: exempel sagan.	Beskrivande: exempel ett djur.	Förklarande/Sekventiell förklaring: exempel livscykel/ kretslopp.	Instruerande: exempel recept/ instruktion.	Diskuterande/ Argumenterande.
Syfte	Att berätta vad som hänt.	Att underhålla. Förmedla kunskap.	Att beskriva något. Förmedla fakta.	Förklara ett händelseförlopp.	Att förklara hur något görs.	Att övertala andra.
Struktur	Orientering. En serie händelser. Personlig kommentar.	Orientering. En serie händelser. Problem. Upplösning.	Allmänna upplysningar. Karakteristisk (exempel: utseende, föda).	Beskriver fenomenet. Förklaring av händelseförloppet (exempel: grodans utveckling).	Mål. Stegvisa moment.	Personliga ställningstaganden. Argument. Slutsats.
Sammanlänkande ord	Tidsord (först, sedan, efteråt, igår).	Tidsord (det var en gång, en dag, senare).	Förekommer vanligtvis inte.	Bindeord (när, så, då, senare, efter det).	Numrerade steg eller tidsord (först, därefter, sist).	För det första, för det andra, därför, men, ändå.
Andra språkliga drag	Dåtid: Beskrivande ord.	Dåtid. Handlingsverb. Beskrivande ord.	Verben är och har används ofta. Specifikt ordförråd.	Tempus oftast presens, men även dåtid. Specifikt ordförråd.	Handlingsverb som ger instruktioner. Imperativ.	Språk för att övertyga. Ett evaluerande språk, förstärker åsikter eller argument.

Digitalisering

Media och IKT (Informations- och kommunikationsteknik) ingår i små barns värld idag, i olika utsträckning beroende på barns omgivning.

Digitala verktyg och multimodalt lärande är idag en del av människans liv och vardag. Utveckling och förändringar sker ständigt och det ställer nya krav. Att kunna skapa och uttrycka sig via medier och digitala verktyg är en demokratifråga.

I läroplanen står att barn ska ges förutsättningar att utveckla adekvat digital kompetens. Där står också att barn ska ges möjlighet att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik. Det ställer krav på pedagoger att följa med i utvecklingen. Digital teknik kan användas som ett skapande och kreativt verktyg i det språkutvecklande arbetet i förskolan och bli ett verktyg vid dokumentation där barn är delaktiga i sitt lärande.

Samverkan med hemmet

Förskolans uppgift är att i samarbete med vårdnadshavare verka för att varje barn får möjlighet att utveckla sina språk. Kunskap om varje barn och familjs språksituation grundläggs i språksamtalet genom verktyget språkspråkdomäner. Med hjälp av samtalet tydliggörs det delade ansvaret kring språkutvecklingen och hur förskola och hem tillsammans kan bidra till de mest gynnsamma förutsättningarna för barnet.

Med stöd av samtal och dokumentation kan vårdnadshavare göras delaktiga i barns vardag och olika projekt som pågår. Genom att göra familjen delaktiga i verksamhetens innehåll ges barn möjlighet att använda och utveckla sina språk i olika situationer.

Diskussionsfrågor

- Hur får ni reda på vilket/vilka språk barnet använder eller hör i hemmet?
 - Hur involverar ni familjen i den pågående undervisningen och de projekt som är aktuella?
-

Förslag på litteratur och hemsidor

Abrahamsson, T. & Bergman, P. (2006). Tankarna springer före, att bedöma ett andraspråk i utveckling. Stockholm: HLS Förlag.

Axelsson, M. m.fl. (2005). Stärkta trådar. Stockholm: Språkforskningsinstitutet.

Axelsson, M. m.fl. (2016). Bygga broar och öppna dörrar – att läsa, skriva och samtala om texter i förskola och skola. Stockholm: Liber.

Björk, P m.fl. (2013). Nationell förskola med många uppdrag. Liber.

Cummins, J. (2017). Flerspråkiga elever: effektiv undervisning i en utmanande tid. Natur & Kultur.

Edwards, A. (2008). Bilderbokens mångfald och möjligheter. Natur & kultur.

Edwards, A. (2017). Boksamtal med bilderböcker. Förskoleserien, Natur & kultur.

Fast, C. (2011). Att läsa och skriva i förskolan. Studentlitteratur AB.

Fast, C. (2019). Literacy: i familj, förskola och skola. Studentlitteratur AB.

Gibbons, P. (2007). Stärk språket stärk lärandet. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Håkansson, G. (2014). Språkinläring hos barn. Studentlitteratur AB.

Heath, S.B. (1983). Ways with words. Cambridge: Cambridge University Press.

Hyltenstam, K & Linberg, I. (2004/2013). Svenska som andraspråk- i forskning, undervisning och samhälle. Studentlitteratur.

Johansson, B. & Sandell Ring, A. (2010). Låt språket bära. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Kultti, A. (2014). Flerspråkiga barns villkor i förskolan – lärande av och på ett andra språk. Liber.

Kultti, A & Pramling, N. (2017). Barns rätt till rötter och fötter: berättande för samverkan i mångfaldens förskola. Liber.

Lunneblad, J. (2018). Den mångkulturella förskolan: motsägelser och möjligheter. Studentlitteratur.

Obondo, M & Benckert, S. Flerspråkiga barns läs- och skriftspråsutveckling i förskolan – ett socialisationsperspektiv. I: Nauclér, K (red.) Symposium 2000. Ett andraspråksperspektiv på lärande. HLS förlag.

Sandvik, M. & Spurkland M. (2011). Språkstimulera och dokumentera i den flerspråkiga förskolan. Lund: Studentlitteratur.

Skolverket (2018). Läroplan för förskolan. Lpfö18.

Skolverket (2002). Två språk eller flera? Råd till flerspråkiga familjer.

Stier, J (2019). Kulturmöten: En introduktion till interkulturella studier. Studentlitteratur.

Stier, J & Riddersporre B (2019). Interkulturellt arbete i förskolan Natur & Kultur.

Svensson, G. (2017). Transspråkande i teori och praktik. Natur och Kultur.

Wedin, Å. (2017). Språkande i förskolan och grundskolans tidigare år. Studentlitteratur.

Wellros, S. (1998). Språk, kultur och identitet. Studentlitteratur.

Westlund, B (2014). Att undervisa i läsförståelse. Lässtrategier och studieteknik. Natur & Kultur.

Willén, Björk, P. (2018). Svenska som andraspråk i förskolan. Natur & Kultur.

Åsén, G. (2015). Utvärdering & pedagogisk bedömning i förskolan. Liber.

Centrum för tvåspråkighetsforskning, www.biling.su.se

Mångkulturellt centrum mkcentrum.se

Nationellt centrum, www.andrasprak.su.se

Pedagog Värmland, pedagogvarmland.se

Språkens hus – ett center för språkstörning och flerspråkighet, www.sprakenshus.se

Skolverket, www.skolverket.se/undervisning/forskolan

